

DOCUMENTA HISTORICA 72.
Az SZTE BTK Történelem Diákkör kiadványa

HRUSCSOV-TITO LEVÉLVÁLTÁS 1954

A bevezető tanulmányt írta, fordította és sajtó alá rendezte:
IFJ. PROHÁSZKA GÉZA

JATEPress
Szeged 2005

A Documenta Historica eddig megjelent számai:

1992

1. Az 1887-es földközi-tengeri egyezmények. [Nyemcsok Attila] (*elfogyott*)
2. A tilisiti béke (1807. júl. 7.). [Szász Erzsébet] (*elfogyott*)
3. Talleyrand, Charles-Maurice: Értekezés annak előnyeiről, hogy a jelen körülmények között új gyarmatokat szerezzünk. [Szász Géza]
4. A schönbrunni béke (1809. okt. 14.). [Szász Erzsébet]
5. Edvard Beneš: Zúzzátok szét Ausztria–Magyarországot! (A cseh–szlovákok áldozatának történelmi bemutatása). [Gulyás László] (*elfogyott*; utánnomás: 23. sz.)
6. Korai angolszász törvények I. A kentii törvények. [Szántó Richárd] (*elfogyott*)
7. Az 1939–40-es finn–szovjet háború dokumentumai. [Engi Imre]
8. Dokumentumok az orosz–szovjet törekvésekről a Boszporusz és a Dardanellák megszerzésére (Konstantinápoly-egyezmény, 1915; német–orosz tárgyalások, 1940). [Boros Tamás]

1993

9. A Birodalom és Észtország. A szovjet–észt szerződések megszületésének dokumentumai (1939 szeptember). [Vandlík Krisztina]
10. Edward Balliol skóciai hadjárata. Részletek a Lancroosi krónikából és a bridlingtoni kanonok Gestájából. [Kiss Andrea]
11. Az 1943 decemberi Beneš–Sztálin–Molotov megbeszélések dokumentumai. [Gulyás László]
12. Békeszerződés Nagy-Britannia és az Egyesült Államok között (1783. szept. 3.). [Kökény Andrea]
13. Új bécsi tudósítások a kiváló Schwarzenberg grófnak a tatai, veszprémi és palotai erődök és más helyek elfoglalásáról, a szigeti erőd összeomlásáról és a Törökországban napról-napra erősödő hanyatlásról (1599). [Lévai Judit]
14. 1789 Franciaországa a panaszok tükrében. [Gyuricza Róbert]

1994

15. Az 1594-es birodalmi gyűlés határozatai a magyar háborút illetően. [Wölfinger Ildikó]
16. Volgai német dokumentumok (1918–1941). [Opauszki István]
17. Az 1916. évi arab felkelés kiáltványa. [Ferwagner P. Ákos, Lőkös István]
18. A Bayeux-i faliszőnyeg. [Varga Vanda Éva] (*elfogyott*; utánnomás: 34. sz.)

1995

19. A Constantinus-i adománylevél (Donatio Constantini – VIII. sz.). [Piti Ferenc] (*elfogyott*)
20. A Hét Sziget Köztársaság és Kapodisztriasz. [Szász Erzsébet]
21. A lengyel emigráns kormány és a Szovjetunió kapcsolatfelvételének dokumentumai, 1941. [Csösz László]
22. Németország két megosztási terve (Morgenthau-terv, Frankfurti dokumentumok). [Mayer János]
23. Edvard Beneš: Zúzzátok szét Ausztria–Magyarországot! (A cseh–szlovákok áldozatának történelmi bemutatása). [Gulyás László] (az 5. sz. utánnomása).
24. Az 1849-es magyar–velencei szerződés. [Krámlí Mihály]
25. Az Anitta-felirat (i. e. 1600 körül). [Bolega Erika]

DOCUMENTA HISTORICA 72.
Az SZTE BTK Történelem Diákkör kiadványa

HRUSCSOV–TITO LEVÉLVÁLTÁS 1954

A bevezető tanulmányt írta, fordította és sajtó alá rendezte:

IFJ. PROHÁSZKA GÉZA

JATEPress
Szeged 2005

A dokumentumok forrása:

Cold War International History Project (CWIHP) Bulletin 10., ill. 12–13.
http://wwics.si.edu/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=library.Collection&class=Yugoslavia%20and%20the%20Cold%20War. 2005. 02. 09.

Szakmai lektor:

A. SAJTI ENIKŐ

Sorozatszerkesztő:

PÁNDI LAJOS

A kötet megjelenését támogatták:

SZTE BTK Hallgatói Önkormányzat
SZTE Történelem Doktori Iskola, Modernkori program
G+I Trans Kft

© SZTE BTK Történész Diákkör, 2005

© Ifj Prohászka Géza, 2005

HU-ISSN 1216-0954

TARTALOM

Változások a szovjet–jogosláv viszonyban	5
Ajánlott irodalom	14
Dokumentumok	15
I/a. dokumentum	15
I/b. dokumentum	16
II. dokumentum	17
III. dokumentum	20
IV. dokumentum	22
V. dokumentum	25
VI. dokumentum	29
Rezümé	31

VÁLTOZÁSOK A SZOVJET–JUGOSZLÁV VISZONYBAN

Az alábbiakban közölt dokumentumok, *Mihail Zimjanyin*¹ által készített két külügyminisztériumi belső jelentés, illetve *Nyikita Sz. Hruscsov* és *Joszip Broz Tito* 1954 júniusa és szeptembere között váltott öt levele, rávilágítanak a szovjet–jugoszláv viszonyban 1953 májusa és 1954 szeptembere közötti időszakban végbement változásokra.

A külügyminisztériumi belső jelentések illusztrálják a szovjet vezetés 1953 tavasza és 1954 októbere közötti hangsúlyváltását a Jugoszláviával való együttműködés kérdésében. Az angol fordítást az eredeti orosz nyelvű szöveg alapján David Wolff készítette. Az iratok eredeti lelőhelye az Orosz Föderáció Külügyi Levéltára.

Tito és Hruscsov leveleit Svetozar Rajak, a Belgrádi Egyetem Történeti Tanszékének munkatársa fedezte fel a Jugoszláv Szövetségi Levéltárban és publikálta angol nyelven, az eredeti szerb-horvát nyelvű változat alapján a *Cold War International History Project (CWIHP)* keretében.² Az itt közölt dokumentumok magyar fordítása már az angol nyelvű változat alapján készült.

A Szovjetunió és Jugoszlávia által a diplomáciai kapcsolataik rendezésére tett lépések értelmezéséhez először röviden át kell tekinteni azokat a tényezőket, melyek a jugoszláv-szovjet viszony megromlásához, majd a kapcsolatok teljes megszakadásához vezettek.

Jugoszlávia helyzete a II. világháború után merőben eltért a többi szovjet érdekszférába tartozó kelet-közép európai államétól. A jugoszlávok saját maguk szabadították fel országuk, a szövetségeseik közvetlen segítsége nélkül, s a háború végére a jugoszláv hadsereg tekintélyt parancsoló volt a maga 800 ezres létszámával. Jugoszlávián túl Albániában is meghatározó befolyást vívtak ki maguknak az egykori partizán vezérek. Ambiciózus külpolitikai programjukban megcélozták Macedónia kiegészítését a pirini és az égei részekkel.³ A béketárgyalások során szeretnék volna megszerezni a stratégiai fontosságú

¹ Mihail Zimjanyin (az angol szövegben Zimianin) a szovjet külügyminisztérium munkatársa, majd az SZKP KB ideológiai kérdésekért felelős titkára.

² http://wwics.si.edu/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=library.Collection&class=Yugoslavia%20and%20the%20Cold%20War 2005. 02. 09.

³ Macedónia csupán földrajzi fogalom volt ekkoriban. A vardari rész tartozott Jugoszláviához, Pirini-Macedónia Bulgáriához, míg Égei-Macedónia Görögországhoz.

Triesztet is magába foglaló Isztriai félszigetet, ezen kívül reménykedtek a szlovének lakta osztrák tartomány Karintia déli részének anektálásában is, Magyarországtól pedig kisebb Mura menti és baranyai területek átadását követelték.⁴

A szovjetekkel való külpolitikai együttműködésben az említett területekre bejelentett jugoszláv igény problémákat okozott. Moszkva nem olyan elszánt-sággal támogatta a területi igényeket, mint azt Belgrád szeretne volna.⁵

A területi kérdéseken kívül még számos kisebb jelentőségű probléma vetődött fel: Belgrádot ingerelte a jugoszláv területeken 1944–1945-ben átvonuló szovjet hadsereg erőszakos és fegyelmetlen viselkedése, a gazdasági kapcsolatok terén megmutatkozó egyenlőtlenségek, valamint a szovjet tanácsadók és titkosszolgálat tevékenysége Jugoszláviában.⁶

A kapcsolatok teljes megromlásának legfőbb oka azonban abból következett, hogy Tito rosszul ítélte meg Sztálin Jugoszláviával szemben folytatott politikáját. Azt hitte, hogy a közös ideológia és a Sztálinnal való közvetlen kapcsolata miatt a Szovjetunió támogatni fogja lépéseit. Aktív külpolitikát kívánt folytatni, melyhez az szolgáltatta az alapot, hogy Jugoszlávia a II. világháború győztes országa volt, s Tito úgy vélte, számíthat a Szovjetunió támogatására. Ezt fogalmazta meg Belgrád felszabadulása után mondott zárt körű beszédében:

„Többé nem leszünk alku tárgya. E harcban megszereztük a jogot, hogy a szövetségesekkel egyenrangúan vegyünk részt ebben a háborúban, és nemcsak Jugoszlávia, de az új boldogabb Európa építésben is”.⁷

Az „egyenrangú” külpolitika egyik sarkalatos pontja volt a Balkán föderáció gondolata, a balkáni nemzetek közötti viták, konfliktusok megoldásának

⁴ Jelavich, Barbara: *A Balkán története, 20. század*. Budapest, Osiris, 2000. 277.

⁵ Moszkva nem akart az adott területek miatt konfliktusba keveredni a nyugati hatalmakkal. Trieszt kérdésében az olasz kommunisták igényeit is figyelembe kellett vennie. Karintia esetében egyáltalán nem állt érdekében a kérdés gyors rendezése, hiszen amíg nem kötötték meg a békeszerződést Ausztriával, szabadon állomásoztathatta csapatait az országban. Az itteni csapatok ellátását pedig csak Románián és Magyarországon keresztül biztosíthatták, s így ezeket az országokat is lényegében megszállva tartották. Erre hivatkozva maradtak a szovjet csapatok az utóbbi két országokban a magyar és a román békeszerződések megkötése után is (1947. február 10.).

⁶ A szovjet titkosszolgálat különösen az állami és a pártapparátusban dolgozókat igyekezett beszervezni. Juhász József: *Volt egyszer egy Jugoszlávia*. Budapest, Aula, 1999. 126. ill. Đilas, Milovan: *Találkozások Sztálinnal*. Budapest, Magvető, 1989. 120.

⁷ Idézi: A. Sajti Enikő. In: Polonyi Péter–A. Sajti Enikő: *Mao–Tito*. Budapest, Pan-nonica, 2002. 279.

egyik ideája. Az elképzelés a Jugoszláv Kommunista Párt (JKP) ideológiájában fontos szerepet töltött be, a majdani föderáció magját pedig Jugoszlávia és Bulgária szorosabb együttműködése alkotta volna. Az egyeztetés 1947 augusztus–novemberben érte el a csúcspontját. Tito és Dimitrov bledi⁸ találkozóján a tényleges föderáció megalapozásaként titkos egyezményt írtak alá, s Macedónia kérdésében is megállapodásra jutottak. Az együttműködés 1947. november 27-én Várna mellett⁹ kapott szerződéses kereteket. Még szorosabb volt a jugoszláv–albán kapcsolát, Albánia gyakorlatilag jugoszláv protektorátus alatt állt.¹⁰

Jugoszlávia külpolitikai aktivitása a görög polgárháborúval kapcsolatban is megmutatkozott. Jugoszlávia és Bulgária is támogatta Görögország Demokratikus Hadseregét, a Görög Kommunista Párt (KKE) harcoló szárnyát, bár ezzel kivívták a szovjetek rosszallását.¹¹

A szovjet–jugoszláv viszonyt tehát meglehetősen sok feszültség terhelte, ennek ellenére a felszínen még teljesnek látszott a politikai és ideológiai egység. A két párt elképzelései azonban meglehetősen különböztek egymástól. A szovjetek többször is hangot adtak nemtetszésüknek a jugoszláv politikát illetően, de a későbbi erélyes intézkedések első jele csak 1948. január 29-én érke-

⁸ Tito és Dimitrov bledi találkozója július 30. és augusztus 1. között zajlott. A titkos egyezmény szerint Bulgária engedélyezi Jugoszlávia kulturális tevékenységét Pirini-Macedóniában, cserébe visszakapja néhány 1919-ben elszakított területét.

⁹ 1947. november 27-én a tervezett regionális konföderáció tengelyeként jugoszláv–bolgár barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést írtak alá Evkszinográdban. Pándi Lajos (szerk.): *Köztes Európa 1756–1997 (kronológia)*. Budapest, Teleki László Alapítvány 1999. 339.

¹⁰ A jugoszláv–albán kapcsolatok kiterjedtek voltak, Jugoszlávia élelmet szállított, szakértőket küldött déli szomszédja számára, ezen kívül két jugoszláv hadosztály is bevonult Albániába. Sztálin elsősorban az albán kérdésről tárgyalt 1948 januárjában Milovan Đilással Moszkvában, azonban ekkor még nem emelt kifogást Jugoszlávia albán politikája ellen, sőt egyenesen buzdította a jugoszláv vezetőket Albánia bekebelezésére. A februári szovjet–jugoszláv–bolgár megbeszélésen azonban már az Albánia körüli szovjet–jugoszláv érdekellentét volt az egyik fő vitaforrás. Đilas, Milovan: i.m. 123–132., ill. 165.

¹¹ Mind Jugoszlávia, mind pedig Bulgária szoros kapcsolatokat tartott fenn a Görög Kommunista Párttal. A Demokratikus Hadsereg az általuk szállított utánpótlás segítségével tudta folytatni a harcot, ezen kívül Tito nyitva tartva a jugoszláv határt Görögország felé, hátszínigot biztosított a görög felkelőknek. Különösen szoros kapcsolatot ápoltak a Demokratikus Hadsereg jelentős részét adó szláv anyanyelvű macedónok csoportjával (NOF). A támogatásért cserébe az önálló Macedón állam elismerését kérték, ezt a KKE 1949-ben meg is tette. Jelavich, Barbara: i.m. 275.

zett. A *Pravda* elítélte *Dimitrovot*, valamint „a problematikus és fantasztikus föderációkat és konföderációkat”.¹²

Sztálin nem volt híve a görög kommunisták támogatásának, nem tartotta lehetségesnek Görögország kiszakítását a nyugati érdekszférából, s nem kockáztatta a konfrontációt sem Nagy-Britanniával, sem az Egyesült Államokkal. A Balkáni Föderáció tervét ugyancsak problematikusnak tartotta.¹³ 1948. februárjában¹⁴ magához rendelte a jugoszláv és a bolgár vezetőket. Tito taktikusan távol maradt, Jugoszláviát *Edvard Kardelj*, *Milovan Đilas* és *Vladimir Bakarič* képviselte, míg Bulgáriát a teljes felső vezetés.

Sztálin kifejezte elégedetlenségét vendégei túlonútló önálló politikája miatt, kritizálta az albán-jugoszláv katonai együttműködést, a görög felkelőknek nyújtott támogatást. A Balkán-föderáció kérdésben, meglepő módon, ekkor annak minél előbbi megvalósítását szorgalmazta.¹⁵

A jugoszlávok – legalábbis szovjet szemszögből nézve – túlságosan ragaszkodtak a háború alatt kiharcolt függetlenségükhöz. Sztálin leginkább azt róta fel nekik, hogy nem egyeztették lépéseiket a szovjet vezetéssel. Ez valójában így is történt, a legtöbb esetben Moszkvát késve és közvetve tájékoztatták. Kardeljjel nyilatkozatot íratnak alá, miszerint a mindkét felet érintő külpolitikai kérdésekben kikérik a Szovjetunió véleményét.¹⁶

Jugoszlávia egyértelműen elutasította a csatlós szerepét, s március 1-jei határozatában a JKP KB visszautasította a moszkvai követeléseket. A következő hetekben levélváltásokra került sor melyben a szovjet vezetők elmarasztalólag szóltak a JKP jellegéről, az ország politikai irányvonaláról, a szovjet tanácsadókkal szembeni bánásmódról. A színpalak mögött Sztálin lojális hívek toborzására tett kísérletet a jugoszláv pártvezetésben. Tito önéletrajzi vallomásaiban így emlékszik vissza az eseményekre:

¹² Đilas, Milovan: i. m. 157.

¹³ Sztálin eleinte támogatta egy szűkebb jugoszláv-bolgár délszláv föderáció tervét, de beleegyezését még a Kardelj és Subašić által vezetett jugoszláv koalíciós kormány kapta. A hidegháború kibontakozásával azonban Tito és Jugoszlávia szerepe leértékelődött. Sztálinnak nem volt szüksége Titóra a Balkánon, szorosabb függésbe akarta vonni Jugoszláviát is. Polonyi Péter–A. Sajti Enikő: i. m. 280.

¹⁴ 1948. február 10-én találkozott a jugoszláv és a bolgár küldöttség Sztálinnal.

¹⁵ Sztálin ezen elgondolása mögött az az elképzelés húzódnak meg, hogy a befolyásosabb bolgár vezetők segítségével a leendő Balkán-föderációt is szilárdabban a kezében tarthatja. Tehát Bulgáriának egyfajta „trójai faló” szerepet szánt.

¹⁶ A nyilatkozatot 1948. február 11-én írta alá Kardelj Moszkvában. Đilas, Milovan: i. m. 168.

„Ne higgyétek, hogy amikor az SZK(b)P Központi Bizottságának a mi Központi Bizottságunkhoz intézett első levelében az első támadás érte hazánkat, könnyű szívvel azt mondhattuk: „Nem fogadunk szót!” Nem, mi mélyen elgondolkodtunk a levélen és valótlán tartalma megrémített bennünket. De választunk után, amelyet – úgy vélem ezzel ti is egyetértetek – helyesen fogalmaztunk meg, újabb szörnyű levél érkezett. Ez még jobban megerősített bennünket meggyőződésünkben, hogy itt voltaképpen sokkal rosszabb dologról van szó, mint amilyeneket a levélben említenek (...) ami a levélben van, ez csak eszköz más célok elérésére, vagyis arra, hogy hazánkat alárendelt helyzetbe hozzák, hogy aztán az ő alárendelt tartományukká változtassák”.¹⁷

Ha eltekintünk a nyilvánvaló propagandisztikus felhangoktól, látható, hogy bár a háború óta adódtak nézeteltérésekre utaló jelek, a drasztikus szovjet intézkedések meglehetősen váratlanul érintették a jugoszláv vezetést. Jól rávilágítanak Tito szavai arra, hogy a szovjet lépések következtében Jugoszláviának leszűkült a mozgáster: vagy behódol, s önkritikát gyakorol, vagy pedig szembe helyezkedik a Szovjetunióval.

A szovjet gazdasági szankciók és a kölcsönös propagandaháború a diplomáciai és gazdasági kapcsolatok teljes megszakadását eredményezték mind a Szovjetunió és Jugoszlávia, mind pedig a keleti tömb országai és Jugoszlávia között. A politikai és katonai ellenségeskedés kiterjedt a rákövetkező évekre. A határc incidensek, a fegyveres összetűzések mindennaposak voltak.

Változás csupán Sztálin 1953. március 5-ei halála után következett be Az utód „trojka”, *Georgij Malenkov* főtitkár és kormányfő, *Laverentyij P. Berija* belügyminiszter, *Vjacseszlav M. Molotov* külügyminiszter hatalmi harcaival párhuzamosan fordulat állt be a szovjet külpolitikában is.¹⁸ Létrejött a tűzszünet Koreában,¹⁹ tárgyalások kezdődtek a harcok beszüntetéséről Vietnam-

¹⁷ Tito, Joszip Broz: *Önéletrajzi vallomások*. II. köt. Újvidék, Fórum, 1985. 21.

¹⁸ A hatalmi harcban először Beriját állították félre, 1953. július 10-én árulóként le tartóztatták, koncepcióis perben elítélték, és 1953. decemberében kivégezték. Ennek következtében Hruscsov helyzete megszilárdult. Malenkovtól szeptember 13-án átvette a pártfőtitkári tisztséget. 1955. elején Malenkov a kormányfői pozíciót is elvesztette, Nyikolaj Bulganyin marsall váltotta fel. Berend T. Iván: *Terelőúton: szocialista modernizációs kísérlet Közép- és Kelet-Európában 1944–1990*. Budapest, Vince. 133.

¹⁹ 1953. július 27.

ban,²⁰ javult a Szovjetunió és a Kínai Népköztársaság viszonya.²¹ Ha lassan is, de rendeződtek a jugoszláv–szovjet kapcsolatok.

1953. április 29-én V. M. Molotov szovjet külügyminiszter az 1948-as események óta először fogadta a moszkvai jugoszláv ügyvivőt, *Dragoje Djuricot*. A találkozó nem tartott tovább 10 percnél, formális diplomáciai finomságokról tárgyaltak. Két hónappal később ismét Molotov kezdeményezésére nagyköveti szinten helyreállították a két ország közötti diplomáciai kapcsolatokat.²² A szovjet vezetés e precedens nélküli, pozitív lépései azonban elszigeteltek maradtak. A Szovjetunió és a szatellit államok hivatalos propagandája Titót és Jugoszláviát továbbra is a „marxizmus-leninizmus árulójának és ellenségének”, a jugoszláv vezetőket pedig „fasiszta klikknek” bélyegezte. Ilyen körülmények között a jugoszlávok a diplomáciai viszony helyreállítását úgy ítélték meg, hogy az csupán az általános diplomáciai látszat kedvéért történt, és a poszt-sztálinista szovjet vezetés azon törekvésének része, hogy a Szovjetunióról kialakított képet megváltoztassa.²³

Hruscsov első, 1954. június 22-ei levelének megérkezése után mindkét fél rendkívüli körülménnyel járt el. A Sztálin árnyékából kilépni szándékozó szovjet vezetők lépéseit saját Jugoszlávia elleni propagandájuk határozta be. Ennek eredményeként ismereteik Titóról és a jugoszláv helyzetről meglepően korlátozottak és torzok voltak. Óvatosságra adott okot szovjet szempontból 1948 tapasztalata, mikor a jugoszlávok nyilvánosságra hozták a SZKP KB-nek a JKP KB-hez küldött leveleit. Ezen felül az, hogy Hruscsov egymaga írta alá a levelet, bepillantást enged a Kremlen belüli hatalmi viszonyokba. Tükrözi ugyan Hruscsov tekintélyét, de egyúttal pozíciójának ingatagságát is.²⁴

A jugoszlávok még inkább óvatosak és bizalmatlanok voltak a szovjetekkel szemben. Az esetleges pozitív jugoszláv válasz nyilvánosságra hozásával Hruscsov aláaknázhatta volna Jugoszlávia nyugati pozícióit. Természetesen a levél időzítése igencsak alkalmatlan volt Tito számára. Ugyanis Jugoszlávia, Görögország és Törökország 1954 májusától folyó tárgyalásai a Balkán-pak-

²⁰ 1954 május–június.

²¹ 1954. október 12-én kínai–szovjet szerződéseket kötöttek, melyek keretében a Szovjetunió gyakorlatilag vállalta Kína modernizálását. A szerződések a két állam külpolitikájának összehangolását is előírták. Pándi Lajos (szerk.): i.m. 357.

²² 1953. június 15.

²³ Rajak, Svetozar: *The Tito – Khrushchev correspondence*. http://wwics.si.edu/index.cfm?topic_id=1409&fuseaction=library.Collection&class=Yugoslavia%20and%20the%20Cold%20War 2005. 02. 09.

²⁴ Rajak, Svetozar: i.m.

tum létrehozásáról sikert hoztak. Az aláírási ceremóniát július 17-re²⁵ tűzték ki, helyszíneként a jugoszláviai Bledet jelölték meg. Feltételezhetjük, hogy az első lépések megtételére a paktum közelgő aláírása, Jugoszlávia és a NATO országok kapcsolatainak esetleges szorosabbá válása készítette Hruscsovot.

Titónak figyelembe kellett vennie azt a lehetőségét, hogy Hruscsov kezdeményezése őszintének bizonyul, de fenn kellett tartania bizonyos távolságot. Tito ennek megfelelően miniszterelnökét, Edvard Kardelj-t bízta meg, hogy értesítse Hruscsovot a belgrádi nagyköveten keresztül arról, hogy Jugoszlávia kedvezően fogadta a kezdeményezést, de nincs olyan pozícióban, hogy válaszolhatna.²⁶ Tito taktikája, Hruscsov második, július 24-ei levelének (táviratának) fényében, hatásosnak bizonyult. Valójában Tito első teljes válasza majdnem egy hónappal később érkezett Moszkvába, augusztus 11-én.²⁷

Hruscsov a kapcsolatok megszakadásáért viselt felelősség kérdésében ragaszkodott a sztálini formulához, miszerint a felelősséget a vezetők egyik eltávolított, lehetőleg halott tagjára terheljék. A Berija-ügy²⁸ ideális lehetőséget nyújtott ehhez szovjet részről. Jugoszlávia vonatkozásában a JKSZ PB-ből 1954. január 17-én eltávolított, hosszú ideig Tito legközelebb munkatársaként működő Miľovan Đilas tűnt a tökéletes bűnbaknak a szovjetek szemében. Mind Berija, mind pedig Đilas saját vezetőik legszorosabb munkatársai közé tartoztak 1948-ban, így alkalmasak voltak arra, hogy viseljék a felelősséget. Szovjet szempontból a bűnösök megléte mindkét országban a konfliktusért viselt felelősség megosztását is jelentette Jugoszlávia és a Szovjetunió között.²⁹

Hruscsov kezdettől fogva ragaszkodott ahhoz, hogy a kapcsolatok normalizálása a pártközi kapcsolatok helyreállítását is jelentse. Ezért a szovjet levelek az SZKP KB nevében íródtak. Ez három célt szolgált: először, a szorosabb pártkapcsolatok helyreállításával Jugoszlávia elidegenítését a nyugati orientáció lehetőségétől. Másodsor, ha Tito hozzájárul a két párt kapcsolatainak rendezéséhez, az 1948-as szakítást „családi vitaként” lehetett volna értelmezni, mely Jugoszlávia visszatérésével a Szovjetunió oldalára végleg megoldódott. Harmadszor, a pártviszonyok azonnali helyreállítása megerősíthette volna a

²⁵ A Balkán-paktumot végül 1954. augusztus 9-én kötötték meg Bledben.

²⁶ 1954 nyarán Trieszt kérdésének rendezése szoros együttműködést követelt a nyugattal Jugoszláviától. A Szovjetunió felé való nyitás kiszivárgása ronthatta volna Tito stratégiai pozícióit. Triesztet végül 1954 októberében osztották fel Jugoszlávia és Olaszország között.

²⁷ Rajak, Svetozar: i.m.

²⁸ Lásd: 18. lábjegyzet.

²⁹ Rajak, Svetozar: i.m.

szovjet párt vezető szerepét, és csökkenthette volna Jugoszlávia szatellit államokra gyakorolt ideológiai befolyását.³⁰

Tito azonban nem engedett saját elképzeléseiből: a két párt közötti kapcsolatok újrafelvételét csak az állam- és kormányközi kapcsolatok rendezése után tartotta elképzelhetőnek. A felelősség kérdésében is elutasította Hruscsov javaslatát augusztus 11-ei válaszlevelében. Elvetette Đilas felelősségét az 1948-as jugoszláv döntéshozásban, s igyekezett kihangsúlyozni, hogy Hruscsov és az éppen hivatalba lévő szovjet vezetés tagjai a nemrég kivégzett Berija munkatársai voltak a Politikai Bizottságban az 1948-as szakítás idején. A felelősség kiterjesztésével Tito Sztálin érintettségének a kérdését is felvetette, bár név szerint nem említette meg. A két ország kapcsolatainak rendezésében Sztálin szerepe végig érzékeny pont volt a szovjetek számára. Az 1955-ös belgrádi tárgyalások során ugyan elismerték felelőségüket a kapcsolatok megszakadásáért, de Sztálin személyes érintettségét még ekkor is tagadták.

Összegzésként ki kell emelni, hogy Tito és Hruscsov levelei többszörös jelentőséggel bírnak. Elsősorban azért, mert ezek a levelek jelentették a szovjet és a jugoszláv vezetés közötti első érintkezést a kapcsolatok 1948-as megszakítása óta. Másodsorban pedig azért, mert a Tito és Hruscsov közötti levélváltás határozta meg a jugoszláv-szovjet kapcsolatok helyreállításának menetét: azaz, hogy a két ország kapcsolatait fokozatosan kell rendezni, és ennek a kormányközi kapcsolatokra kell korlátozódnia.³¹ Harmadsorban, a levélváltás előkészítette Hruscsov történelmi jelentőségű belgrádi látogatását, melyre 1955. május 26. és június 2. között került sor. Negyedsorban, a levelek érzékelhető javulást eredményeztek az 1948-óta fennálló konfliktusban, amely felvetette egy kelet-nyugati katonai konfliktus lehetőségét Európában. Ötödsorban, Hruscsov ajánlata a jugoszláv-szovjet viszony normalizálásához vezetett, és elősegítette Jugoszlávia pozíciójának megszilárdulását a Balkán-paktum tárgyalásainak utolsó fázisában. Így Titónak módjában állt, hogy semleges maradjon, annak ellenére, hogy Törökországgal és Görögországgal létrehozta a Balkán-paktumot.³²

³⁰ Rajak, Svetozar: i.m.

³¹ Mindaddig, amíg Hruscsov nem ítélte el Sztálin politikáját 1956 februárjában tartott beszédében, s amíg nem ismerte el Sztálin felelőségét az 1948-as eseményekért, a jugoszláv és a szovjet kommunista párt kapcsolatait nem állították helyre. A pártközi kapcsolatok helyreállítása végül Tito 1956 júniusi moszkvai látogatása során történt meg.

³² Rajak, Svetozar: i.m.

Hosszútávon a Szovjetunió és Jugoszlávia közeledése mélyreható változásokat eredményezett. A kapcsolatok felújítása szükségtelemmé tette Jugoszláviának a nyugattal való szorosabb együttműködését,³³ hozzájárult a desztalinizációs folyamat kiteljesedéséhez a Szovjetunióban, emellett nagy hatást gyakorolt a Kelet-Európában kibontakozó liberalizációs folyamatokra is, melyek a magyar forradalomban csúcspontot értek el 1956 október–novemberben. A Tito-Hruscsov levelezés, majd pedig a két ország kapcsolatainak rendezése segítséget nyújtott Titónak, hogy új stratégiai pozíciót építsen ki a két bloktól egyenlő távolságban. Ez a jelenség az 50-es években új színt hozott a hidegháborús világba. Döntő hatást gyakorolt arra, hogy Afrika és Ázsia független országaival egyetemben Tito hét évvel később megalkotta a „harmadik világot” a bipoláris világrenden belül - az el nem kötelezettek mozgalma.³⁴

³³ A Szovjetuniótól való elszigeteltség miatt Jugoszlávia 1948–1954 között rá volt szorulva a nyugati országokkal, első sorban az Egyesült Államokkal való együttműködésre. Jugoszlávia 1950 és 1954 között jelentős amerikai pénzügyi és katonai segítséget kapott. 1949 szeptemberében az amerikai kormány 20 millió dolláros kölcsönt folyósított Jugoszláviának, melyet egyre nagyobb összegek követtek, 1949-től 1955-ig Jugoszlávia gazdasági és katonai segély címén mintegy 1,2 milliárd dollár segélyt kapott. Ennek következtében a kapcsolat egyre szorosabbá vált az USA és Jugoszlávia, illetve egyes NATO országok és Jugoszlávia között. Valószínűsíthető, hogy ez az együttműködés a Balkán-paktum létrejöttével csak szorosabbá vált volna, ha a Szovjetunió nem avatkozik be. Jelavich, Barbara: i.m. 288.

³⁴ Az 1955-ös bandungi és az 1956-os brioni előzmények után, az 1961-es kairói előkészítő tárgyalásokat követően Belgrád adott otthont az „el nem kötelezettek” mozgalma első csúcstalálkozásának 1961. szeptember 1–6. között. Tito, az indiai Nehruval, az indonéz Szukarnóval és az egyiptomi Nasszerrel együtt kísérletet tett az amerikai és a szovjet tömb ellensúlyozására, a „a harmadik pólus” létrehozására (25 ország volt jelen a konferencián).

Ajánlott irodalom

- Berend T. Iván: *Terelőúton: szocialista modernizációs kísérlet Közép- és Kelet Európában 1944–1990*. Budapest, Vince, 1999.
- Csanády Márton: *Jugoszlávia és a nagyhatalmak a XX. században*. Budapest, MTA–PTI, 2000.
- Dilas, Milovan: *Tito: kritikai életrajz*. Budapest, Kossuth, 1982.
- Dilas, Milovan: *Találkozások Sztálinnal*. Budapest, Magvető, 1989.
- Jelavich, Barbara: *A Balkán története, 20. század*. Budapest, Osiris, 2000.
- Juhász József: *Volt egyszer egy Jugoszlávia: a délszláv állam története*. Budapest, Aula, 1999.
- Kardelj, Edvard: *Visszaemlékezések, küzdelem az új Jugoszlávia elismertetéséért és függetlenségéért 1944–1957*. Újvidék, Forum, 1981.
- Kásev, Dino G.: *Jugoszlávia, a visszaállított kapitalizmus országa*. Budapest, Szikra, 1953.
- Polonyi Péter–A. Sajti Enikő: *Mao–Tito*. Budapest, Pannonica, 2002.
- Jugoszlávia Kommunista Pártjának 5. kongresszusa, jelentések és beszámolók*. Újvidék, Testvériség–Egység, 1951.
- Jugoszlávia kommunistáinak harca a szocialista demokráciáért, a Jugoszláviai Kommunista Szövetségének Jugoszlávia Kommunista Pártjának 6. kongresszusa*. Újvidék, Testvériség–Egység, 1953.

DOKUMENTUMOK

I/a.

Változások a szovjet – jugoszláv viszonyban, 1953–1954 A jugoszláviai helyzetről és a jugoszláv külpolitikáról¹

V. M. Molotov elvtársnak
Szigorúan Titkos

Tito és klikkjének belpolitikája a Szovjetunióval és a népi demokratikus országokkal történt szakítás után a kapitalizmus visszaállítását, a jugoszláv nép demokratikus vívmányainak eltörlését, az állam és a hadsereg személyi állományának faszizálását szorgalmazta Jugoszláviában.

Külpolitikájukban a jugoszláv uralkodó körök erőfeszítéseket tettek a kapitalista államokkal való gazdasági és politikai együttműködés szélesítésére, első sorban az Egyesült Államokkal és Angliával. Ezek a törekvések függőségbe sodorták és az angol-amerikai imperialisták által szervezett agresszív blokkba kényszerítették Jugoszláviát [...] ²

1953. május 27.

¹ CWIHP Bulletin 10.

² Az aláírás hiányzik.

I/b.

A jelenlegi jugoszláv politikáról³ (1954 második fele)

A jugoszláv külpolitikát a folyó év második felében (július–október), amennyire a forrásaink alapján megítélhető, a jugoszláv kormánynak az ország pozícióinak megerősítését célzó törekvései jellemezték, a kapitalista tábor országaival való kapcsolatok javítása, és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségével (SZSZKSZ) és a demokratikus tábor országaival való kapcsolatok rendezése által.

A részleg⁴ előzetesen az alábbi következtetéseket és indítványokat ítélte lehetségesnek:

A Szovjetunió politikája Jugoszláviával szemben komoly, pozitív eredményeket hozott, növelte a Szovjetunió befolyását a jugoszláv nép körében, segítségével lelepleződtek az amerikai szovjetellenes tervek a Balkánon, és nehezítették a szovjetellenes erők tevékenységét Jugoszlávián belül is.

Egyidejűleg azonban lehetetlen nem észrevenni, hogy a jugoszláv vezetők a saját önös érdekeik miatt javították kapcsolataikat a Szovjetunióval.

Az adott körülmények között azt javasoljuk, hogy történjenek olyan lépések a szovjet-jugoszláv kapcsolatok további javítására, melyek a jugoszláv kormányt közelebb hoznák a Szovjetunióhoz és a népi demokráciákhoz.

A következő indítványokat tesszük:

Javasoljuk a jugoszláv kormány álláspontjának megismerését a Szovjetunióval való közös fellépést illetően az Egyesült Államok azon terve ellen, hogy kiterjessze szovjetellenességét Olaszországra és a Balkán Unióra. Javasoljuk a jugoszláv kormány álláspontjának tisztázását az NDK-val való diplomáciai kapcsolatfelvétel tekintetében is.

Amennyiben a jugoszláv kormány válasza a kérdésekben megfelelő, úgy alapul szolgálhat a Szovjetunió és Jugoszlávia közötti barátsági és kölcsönös segítségnyújtási szerződés helyreállításához.

1954. október 21.

A Külügyminisztérium IV. európai részlegének vezetője, Zimjanyin

³ CWIHP Bulletin 10.

⁴ A Szovjetunió Külügyminisztériumának IV. európai részlege.

II.

Nyikita Sz. Hruscsov, a Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) Központi Bizottsága (KB) első titkárának levele, Joszip Broz Titóhoz és a Jugoszláv Kommunisták Szövetségének (JKSZ) Központi Bizottságához (KB)¹

A Jugoszláv Kommunisták Szövetsége
Központi Bizottságának
Tito elvtársnak

Az SZKP KB megtárgyalta a SZSZKSZ és Jugoszlávia viszonyának kérdéseit, ezenfelül elemezte azokat a körülményeket, melyek az SZKP és a JKSZ² közötti szakításhoz és a két ország viszonyának gyors megromlásához vezettek.

Ennek eredményeként az SZKP KB azt a következtetést vonta le, hogy bizonyos feltételek mellett lehetséges az országaink közötti viszony javítása és az SZKP KB és JKSZ vezetősége közötti kapcsolat megerősítése.

Az SZKP KB abból a tényből kiindulva, hogy az országaink között fennálló barátságtalan viszony nyilvánvaló károkat okoz mind Jugoszlávia, mind pedig a Szovjetunió valamint azok népei érdekeinek, mely népeket évszázados barátság és a szabadságért tett közös erőfeszítés köt össze. Ugyanakkor, mindkét ország alapvető érdekeit figyelembe véve világos, hogy nem áll fenn olyan komoly ellentét, mely a népeink és országaink közötti ellenségeskedés és tartós szembenállás forrásává válhat.

Az SZKP KB figyelembe veszi azt a tényt is, hogy a jugoszláv és a szovjet kormány az utóbbi időben bizonyos lépéseket tett az országaink közötti kapcsolatok normalizálása felé.

Jugoszlávia elnöke, Tito, a JKSZ más vezetői és a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság kormányának tagjai beszédeikben számos alkalommal kifejez-

¹ CWIHP Bulletin 12–13.

² A Jugoszláv Kommunista Pártot a hatodik kongresszuson, 1952-ben Jugoszláv Kommunisták Szövetségére nevezték át a decentralizáció hangsúlyozásának jegyében.

ték hajlandóságukat a Jugoszlávia és a Szovjetunió közötti viszony javítására. Ez teljességgel megegyezik a szovjet vezetők óhajával.³

A közös akarat segítségével nemcsak a diplomáciai, de arányosan a gazdasági és kulturális kötelékek is javulhatnak, a teljes egyenlőség és kölcsönösség alapján.

A felmerült új tények fényében az SZKP KB úgy ítéli meg, hogy lehetséges a pártjaink közötti viszony újragondolása.

Magunk részéről sajnálatosnak ítéljük az akkori körülményeket.⁴ Egyik fél sem használt ki minden lehetőséget azért, hogy rendezze a vitás ügyeket és sérelmeket, melyek 1948-ban merültek fel. Ezen túl néhány tényező, mely közvetlen kiváltó oka volt az SZKP KB és a JKSZ KB közötti kapcsolatok megszakadásának, most már más színben tűnik fel.

Példának okáért, a szovjet tanácsadók jugoszláviai helyzetéről és az általuk beszerzett különböző információkról kiderült, hogy nem szolgáltattak valós alapot az ezt követő Jugoszláviával szembeni vitára, illetve vádakra.

A nemzetközi imperializmus ügynöke, Berija elleni nyomozás fényt derített arra, hogy a hírszerző testületnél lévő munkatársai provokációs, illetve megbocsáthatatlan módon hírszerzési célokból jugoszláv állampolgárokat szerveztek be, de fontosnak tartjuk határozottan kihangsúlyozni, hogy mindez az SZSZKSZ kormányának és az SZKP KB tudomása nélkül történt. Az ellenség nemrég feltárt provokációja pártjaink és országaink viszonyában hatalmas kárt okozott.

Másrészről az SZKP KB azon a véleményen van, hogy a JKP vezetői sem használták ki minden lehetőséget, hogy elkerüljék a konfliktust az SZKP KB-vel. Így például Milovan Đilas antimarxista, Szovjetunió ellenes kirohanásait nem ítélte el a JKP KB. Az álmarxista Đilas hátat fordított a kommunizmus ügyének, a párt feloszlátását hirdette, s jelentős mértékben közrejátszott a jugoszláv-szovjet viszony megromlásában. Đilas kizárása a JKSZ KB-ből és a marxizmus-leninizmussal szemben álló nézeteinek elítélése megkönnyíti a SZKP KB és a JKSZ KB közötti kapcsolatok javítását.

³ Mind Tito, mind pedig Hruscsov úgy próbálta meg feltüntetni saját pozícióját, mintha válaszolna a másik oldal kezdeményezésére. Meg kellett őrizniük a látszatot a szocialista tábor előtt, mivel a kezdeményezés elismerése egyben az 1948-as szakításért való felelősség vállalását is jelentette volna. Rajak, Svetozar: i. m.

⁴ 1948 februárjában a szovjet kormány megszakította a Jugoszláviával kötendő új kereskedelmi szerződéssel kapcsolatos tárgyalásokat. Márciusban pedig hazarendelték a szovjet polgári és katonai tanácsadókat, majd szovjet utasításra június 28-án, a riómezei csata évfordulóján, a Kominform tagjai kizárták Jugoszláviát.

Az SZKP KB figyelembe veszi azt a tényt, hogy a JKSZ vezetői folyamatosan hangsúlyozták, hogy a jugoszláv kommunistákat a marxizmus-leninizmus tanításai vezetik. Ugyancsak kiemelték, hogy szándékukban áll a szocializmus építését tovább folytatni országukban, továbbá a béke megőrzését és erősítését is nélkülözhetetlennek tartják. Ennek fényében a szakadás és a szembenállás nem engedhető meg pártjaink között, melyek törekvései a marxizmus–eninizmus és az egymás belügyeibe való be nem avatkozás alapelvein kell hogy nyugodjanak.

Ebben az esetben minden bizonnyal léteznek olyan feltételek, melyek lehetővé teszik nemcsak a kormányaink közötti politikai, gazdasági, kulturális kapcsolatok javítását, hanem egyúttal a SZKP KB és a JKSZ KB közötti kapcsolatok megalapozását is.

Teljséggel érthető, hogy a megelőző években felgyülemlett bizalmatlanság és előítéletesség nem múlhat el gyorsan. Időre, türelemre és őszinte jóakaratra van szükség ahhoz, hogy a megegyezést elérjük. Azonban úgy gondoljuk, hogy országaink és népeink érdekei alapvetően közösek, a béke és a szocializmus nagy ügyének pedig felül kell emelkednie bizonyos egyéni álláspontokon.

Szeretnénk megismerni a JKSZ KB álláspontját a fentebb említett kérdésekben.

Az SZKP KB a maga részéről kész, hogy meghallgassa és megvitassa a JKSZ KB-val a kormányaink közti viszonyt, illetve a SZKP és JKSZ viszonyát érintő véleményét.

Végül, építő jellegűnek tekintenénk a SZKP KB és a JKSZ KB vezetőinek találkozóját, ahol kicserélhetnénk nézeteinket a fentebb említett kérdésekről. Ha Önök egyetértenek ezzel a javaslattal, úgy a találkozóra a közeljövőben sor kerülhet, az Önök igényeinek megfelelően akár Moszkvában, akár Jugoszláviában.

N. Hruscsov
SZKP KB titkára
1954. június 22.

III.

A Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) Központi Bizottságának (KB) levele (távirata) Titóhoz és a Jugoszláv Kommunisták Szövetségének (JKSZ) Központi Bizottságához (KB)¹

Távirat

A Jugoszláv Kommunisták Szövetsége Központi Bizottságának
Tito elvtársnak

Az SZKP KB megleléedéssel nyugtázta Kardelj elvtárs tájékoztatását, mely szerint a JKSZ KB vezetősége pozitívan fogadta az SZKP KB 1954. június 22-ei levelében javasolt célkitűzéseket. Biztosak vagyunk abban, hogy ez az út összhangban van népeink és kommunista pártjaink alapvető érdekeivel. Tudomásul vesszük, hogy a jugoszláv elvtársak nincsenek abban a pozícióban, hogy a közeljövőben válaszoljanak levelünkre.

Az SZKP KB tisztában van a trieszti kérdés² fontosságával Jugoszlávia

¹ CWIHP Bulletin 12–13.

² A jugoszláv partizánok 1945 májusára szinte egész Venetia Giulia olasz tartományt elfoglalták, csupán erőteljes brit és amerikai nyomásra vonultak ki a nyugati részből, így a legfontosabb városok: Pula, Trieszt és Gorizia nyugati ellenőrzés alá kerültek. Az olasz béketárgyaláson a szovjetek eleinte támogatták a jugoszláv követeléseket (tehát az egész tartomány Jugoszláviához csatolását), így a Triesztre való igényt is. Ezzel szemben Nagy-Britannia és az Egyesült Államok ragaszkodott hozzá, hogy Isztria nyugati részét Olaszország kapja. 1946 júliusában végül a francia kompromisszumos javaslatot fogadták el a nagyhatalmak, mely Jugoszláviának adta Isztria nagyrészét, de egyidejűleg létrehozta a városból és környékéből álló Trieszt Szabad Területet. Az északi Triesztet magába foglaló zóna angol és amerikai közigazgatást kapott, míg a déli zóna jugoszláv ellenőrzés alá került. Az Olaszországgal 1947 februárjában megkötött békeszerződés végül 7947 km² területet és 600 ezer lakost jutott Jugoszláviának. Az angol–amerikai katonákat 1953 októberében vonták vissza a trieszti „A” zónából (magából a városból), s engedték át Olaszországnak. Tito azonnal csapatokat küldött a térségbe. Végül 1954. október 5-én az ENSZ közreműködésével született meg a londoni amerikai–angol–jugoszláv–olasz megállapodás (londoni memorandum), az 1947-es felosztást lényegében szentesítve. Trieszt városa Olaszországhoz, míg a város környéke Jugoszláviához került. Jelavich, Barbara: i.m. 277.

számára. Fontosnak tartjuk, hogy mindez a jogos jugoszláv igényeknek megfelelően oldódjon meg. Ha Jugoszláviának lehetősége van megoldani a kérdést a közeljövőben, teljes mértékben világos és érthető számunkra, hogy ezt a lehetőséget nem veszélyeztetheti a tárgyalásaink idő előtti nyilvánosságra hozásával.

1954. július 24.

SZKP KB

IV.

Tito és a Jugoszláv Kommunista Szövetsége (JKSZ) Központi Bizottsága (KB) Végrehajtó Bizottságának (Politbüro) első levele Nyikita Sz. Hruscsovhoz és a Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) Központi Bizottságához (KB)¹

A Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának
Hruscsov elvtársnak

A JKSZ kiterjesztett Végrehajtó Bizottsági ülésen megtárgyalta az SZKP KB levelét, mely a kormányaink közti kapcsolatok rendezésének szükségességét hangsúlyozta. Alapjaiban egyetértünk a levél tartalmával, leginkább azzal a megállapítással, hogy a jelenleg fennálló abnormalis kapcsolatok és feszültség mindkét ország számára károsak.

Mi is szükségesnek tartjuk azoknak a tényezőknek a kiküszöbölését, melyek meggátolják a kormányaink közötti kapcsolatok rendezését és megmérgezik a népeink közötti viszonyt, és a már eddig is feszült helyzetet tovább súlyosbítják nemcsak Európának ezen a részén, de az egész világon.

A kapcsolatok rendezésében való lassú előrehaladás rávilágít arra, hogy komoly erőfeszítésre és állhatatosságra van szükség az országaink közötti viszony tisztázásához és az 1948 óta felmerült negatív tényezők fokozatos megszüntetéséhez. Annál is inkább, mivel ezek a tényezők továbbra is mérgezik kapcsolatainkat és így még inkább szembeállítják országainkat.

Egyetértünk az Önök levelében megfogalmazott azon állásponttal, amely szerint a kapcsolatok javítása és normalizálása nemcsak országaink számára fontos, hanem a világbéke megszilárdításának szempontjából is. Mindemellett reménykedünk benne, hogy a kapcsolatok javulása Jugoszlávia és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége (SZSZKSZ) között hatással lehet Jugoszlávia és azon országok viszonyának javulására, melyek ugyancsak megszakították kapcsolataikat velünk 1948-ban, s mely országokkal jelenlegi kapcsolatunk nem nevezhető normálisnak, még kevésbé barátságosnak.

¹ CWIHP Bulletin 12–13.

Mindezek miatt sok időre és jóakaratra van szükség, értelmetlen lenne azt gondolni, hogy gyors és rövid úton vissza lehet állítani a szükséges bizalmat kormányaink és népeink között. Itt szeretnénk rámutatni arra, hogy mi, akik felelősséggel tartozunk országunk népeiért, fontosnak tartjuk, hogy kapcsolataink kiegyensúlyozása és javítása olyan irányt és jelleget öltjön, mely összhangban van a nemzetközi együttműködést célzó politikánkkal, és nem veszélyezteti országunk világban betöltött pozícióját.² Az együttműködés hiánya új nemzetközi politikai vagy gazdasági ellentétet vezethet.

Megelégedéssel vettük tudomásul, hogy az Önök levelében szerepet kapott a más országok ügyeibe való be nem avatkozás elvének tisztelete. Ezt természetesen népünk is üdvözölni fogja, és így megkönnyíthető kapcsolataink megfelelő fejlesztése.

Eltökélten őrizzuk a szocialista országok alapelveit, mind a bel-, mind pedig külpolitikánkban, különösen azért, hogy elkerüljük a háborús fenyegetést, s megóvjuk a világbékét, illetve önállóságunkat, és minden olyan országgal való együttműködési készségünket, mely tiszteli az államok közötti egyenlőség alapelvét. A nemzetközi kapcsolatokhoz való illetén hozzáállás alapozza meg hitünket a különböző berendezkedésű országok közötti együttműködés lehetőségében és szükségességében éppúgy, mint az egymás mellett élés eszméjében is. Manapság nincs más alternatíva, ha meg akarjuk óvni az emberiséget történelme legnagyobb katasztrófájától.

Nem szabad kapcsolataink rendezését és fejlesztését annak az értelmetlen elvárásnak alárendelni, hogy minden nemzetközi kérdésről, s ezek megoldásairól közös álláspontot kellene képviselnünk. Ugyancsak ésszerűtlen lenne megengedni, hogy belpolitikai kérdések és ezek megoldási formái hatást gyakoroljanak kapcsolataink fejlesztésére. Ez csupán megakasztaná együttműködésünket olyan alapvető fontossággal bíró kérdésekben, mint a gazdaság, a kultúra és más területek.

Ami az Önök levelében a kapcsolatok megszakításáért viselt felelősség kérdését illeti, arra nem szeretnénk kitérni ebben a levélben. Ez a kérdés nem gyakorol hatást a kormányközi kapcsolatok rendezésére és fejlesztésére, ha abból a feltevésből indulunk ki, hogy a jelenleg fennálló kapcsolatok mindkét ország számára károsak. Mindemellett ki kell jelentenünk, hogy egyértelműen egy személyt, például Đilast, nem lehet felelőssé tenni a konfliktusért, ingadozásai

² A levelek azt bizonyítják, hogy mind Tito, mind Hruscsov határozottan törekedett arra, különösen a párbeszéd korai szakaszában, hogy rákényszerítse elképzeléseit a másokra. Mindketten megkísérelték kivonni magukat az 1948-as szakítás felelőssége alól. Rajak, Svetozar: i. m.

és egymást felülmúló kirohanásai ellenére sem.³ Pontosan ezen jellemvonásai, miatt soha sem játszott döntő szerepet vezetőségünkben. A kapcsolatok 1948-as megszakadása mögött más okokat feltételezünk, melyeket pártunk ötödik⁴ és hatodik⁵ kongresszusán ki is fejtettünk. Berija bűnösségének jelentőségével Önök vannak a leginkább tisztában, s így nincsen okunk elutasítani az Önök érvelését.

Az SZKP KB és a JKSZ KB közötti kapcsolatokat alapvetően nem ellenezük. A JKSZ sohasem utasította vissza az együttműködést egyetlen olyan szervezettel vagy mozgalommal sem, amely a világbékéért és a népek közötti együttműködésért harcolt, különös tekintettel a szocialista mozgalmakra és pártokra. Ennek ellenére, mielőtt a kormányzati kapcsolatok javításban előrelépést érnének el, a javasolt találkozó nem bizonyulna hatékonynak minden olyan probléma feloldásában, mely mindkét ország számára anyagi és politikai károkat okoz.

Hisszük, hogy a fentebb kifejtett megközelítés a legkedvezőbb mindkét ország a számára kapcsolatainkat beszennyező problémák kiküszöbölésére.

1954. augusztus 11.

Belgrád

JKSZ KB – Végrehajtó Bizottsága

Tito

³ Tito felismerte az ideológiai győzelem lehetőségét abban a konfliktusban, melynek árát drágán megfizette, és amely 1948 óta kiteszította őt és rendszerét a szocialista táborból. Válaszlevelében ezért elvette Đilas felelősségét az 1948-as jugoszláv döntéshozatalban, s így jugoszláv „bűnbak” hiányában minden felelősséget Berijára és ezáltal a Szovjetunióra hárított. Rajak, Svetozar: i.m.

⁴ A JKP V. kongresszusát 1948. július 21-28. között tartották.

⁵ A JKP VI. kongresszusát, egyben a JKSZ első kongresszusát, 1952. november 2-7. között tartották.

V.

Nyikita Sz. Hruscsovnak a Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) Központi Bizottsága (KB) első titkárának harmadik levele Titóhoz és a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége (JKSZ) Központi Bizottságának (KB) Végrehajtó Bizottságához¹

JKSZ KB Végrehajtó Bizottságának
Tito elvtársnak

Az SZKP KB megtárgyalta a JKSZ KB Végrehajtó Bizottságának augusztus 11-ei levelét és meglelégedéssel veszi tudomásul, hogy Önök egyetértének azokkal a célkitűzésekkel, melyek Jugoszlávia és a SZSZKSZ közötti kapcsolatok javítását szolgálják, s amelyeket az SZKP június 22-ei levelében fogalmaztunk meg.

Az Önök véleményét, miszerint nagyobb erőfeszítésre van szükség kapcsolataink alapos tisztázásához és az országaink közötti viszonyt még mindig mérgező tényezők kiküszöböléséhez, teljességgel támogatjuk.

Egyetértünk abban, hogy az SZSZKSZ és Jugoszlávia kapcsolatainak rendezését és javítását nem szabad függővé tenni belpolitikai problémáktól, s azok megoldási formáitól. Abban is egyetértünk, hogy ezen kapcsolatok fejlesztése országaink nemzetközi helyzetének javítását kell hogy szolgálja. Örömmel hangszúlyozzuk nézeteink hasonlóságát különböző külpolitikai kérdésekben, így pl.: az egyes országok egyenlőségének és más országok belügyeibe való be nem avatkozásának kérdésében, különböző politikai berendezkedésű országok békés egymás mellett élésének és együttműködésének elfogadásában, a háború megelőzésének és a béke megerősítésének kérdésében Európában és az egész világon. Nincs kétségünk afelől, hogy Jugoszlávia továbbra is együtt fog működni a béke megszilárdításában.

Mivel a mostanra kialakult egységes és kölcsönös egyeztetésen alapuló szemlélet elismeri az országaink közötti kapcsolatok radikális javításának szükségességét, úgy gondoljuk, hogy Jugoszlávia és az SZSZKSZ között fenn-

¹ CWIHP Bulletin 12-13.

álló negatív tényezők kiküszöbölését lehetséges közösen, a gyakorlatban folytatni. Készek vagyunk biztosítani Önöket arról, hogy bármiféle kezdeményezést az Önök részéről, mely az SZSZKSZ és Jugoszlávia barátságának és együttműködésének erősítését célozza, a szovjet kormányzervek megfelelő figyelemmel fognak kíséрни. A magunk részéről Jugoszlávia és a SZSZKSZ kapcsolatainak javítása érdekében felhívtuk a Jugoszláv Hazafiak Szövetségének² figyelmét a további működésük szükségességének kérdésére.

Reméljük, hogy az SZSZKSZ és Jugoszlávia közötti kapcsolatok újrafelvétele jótékony hatással lesz Jugoszlávia és azon országok viszonyára, melyekkel az Önök kapcsolatai 1948 után megszakadtak. Az SZKP KB informálni fogja ezeknek az országoknak a vezetését az Önök kifejezett szándékáról a kapcsolatok rendezését illetően. Úgy hisszük, hogy ebben a kérdésben hamarabb lehet előrelépést elérni, ha Önök is megtennének bizonyos szükséges intézkedéseket.

Szeretnénk megtudni, hogy Önök szerint melyek azok a szükséges kétoldalú lépések, melyeket a közeljövőben meg kell tenni az országaink közötti kölcsönös megértés és őszinte együttműködés kialakításáért.

Az Önök leveléből kitűnik, hogy alapjában nem ellenzik a JKSZ és az SZKP kapcsolatainak megújítását, de a két párt vezetőinek találkozóját még idő előttinek tartják. Mivel a levélváltások kapcsolataink megalapozását jelentik, nem ragaszkodunk egy ilyen találkozóhoz azonnal. Mindemellett azon a véleményen vagyunk, hogy a JKSZ és az SZKP vezetőségi találkozójának hosszas halogatása helytelen, mivel a személyes találkozó kétségtelenül elősegítené az SZKP és a JKSZ kapcsolatainak, valamint a kormányközi kapcsolatok rendezésének felgyorsítását. Egyetértésünket fejezzük ki az Önök indítványával, amely szerint a kapcsolatok rendezését a kormányközi kapcsolatokkal kellene kezdeni. Azonban úgy gondoljuk, hogy országaink és a nemzetközi munkásmozgalom alapvető érdekei, illetve a béke és a szocializmus nagy ügye arra készíti pártjainkat, hogy minden erőfeszítést megtegyenek azért, hogy a kialakított baráti kapcsolatok ne csak a kormányaink közötti kapcsolatokra korlátozódjanak.

² A Jugoszláv Hazafiak Szövetsége (JHSZ) Moszkva-barát jugoszlávok szervezete, akik támogatták a Kominform Tito ellenes 1948-as határozatait, s emigráltak a Szovjetunióba. A szervezet a KGB felügyelete alatt állt. A SZKP KB tagjai közül Mihail Szuszlov felügyelte a JHSZ-t. A szovjet tervek szerint „igaz jugoszláv kommunisták és hazafiak” alkották volna a Szovjetunió „ötödik hadoszlopát”, legyen szó akár a Belgrád ellenes titkos akciókról, akár egy esetleges Jugoszlávia elleni háborúról.

A Szovjetunió külpolitikájában normális kapcsolatok kialakítására törekszik minden országgal, függetlenül azok társadalmi és gazdasági berendezkedésétől, beleértve a kapitalista országokat is. A kapcsolatok megújítását célzó javaslatunk elküldésekor magától értetődőnek tekintettük, hogy a harmonizáció folyamán a kormányközi kapcsolatok teljes mértékben rendeződnek. Azonban mindig úgy gondoltuk és gondoljuk, hogy a kormányközi kapcsolatok rendezése csak a kezdet. Hisszük, hogy nemcsak Jugoszlávia és az SZSZKSZ nemzetközileg elfogadott államközi kapcsolatoknak megfelelő kötelekeinek szorosabbra fűzésére, hanem az SZKP és a JKSZ közötti kölcsönös egyetértés és együttműködés kialakítására is van lehetőség.

A jugoszláv állam szocialista jellegének megőrzése, mint Önök levelükben kinyilvánították, fontos előfeltétele a pártjaink közötti kölcsönös egyetértésnek és az őszinte együttműködésnek. Más pártokkal ellentétben az igaz marxista pártok végső céljai a kommunizmus építése és a szocializmus győzelmének kivívása. Ezeknek a nagy céloknek az elérése érdekében kölcsönös egyetértést kell elérniük. Pártjaink együttműködése a marxizmus-leninizmus elvei alapján nemcsak a Szovjetunió és Jugoszlávia érdekei szempontjából fontosak, hanem a nemzetközi munkásmozgalom megszilárdításának és a szocializmus győzelméért harcoló erők egységesítése miatt is. A nagy Lenin által alapított Szovjet Kommunista Párt ezeket az alapelveket minden más felül állónak tekinti.

Ami az Önöknek az 1948-as szakítás felelőseivel kapcsolatos véleményét illeti, mi is úgy hisszük, hogy ez a kérdés nem bír különösebb jelentőséggel, ha mind a két fél egyetért abban, hogy országaink politikai, gazdasági kapcsolatait javítani kell. A JKSZ ötödik és hatodik kongresszusának döntéseivel kapcsolatban, melyeket Önök levelükben említettek, fontosnak tartjuk nyíltan tisztázni álláspontunkat. Úgy véljük, hogy az ötödik kongresszus döntései többségükben a pártjaink között akkoriban kialakult kapcsolatra való reakcióként születtek, és sajnálatunkra, mint azt június 22-ei levelünkben már kifejtettük, nem használtunk ki minden lehetséges alkalmat a félreértések elkerülése végett. Ami a hatodik kongresszus döntéseit illeti, ezek már más körülmények között fogalmazódtak meg. Tagadhatatlan, hogy az akkori ellenségeskedés és szembenállás, valamint a kölcsönös és gyakran igazságtalan vádaskodás, melyekhez az akkori ellenséges viszony logikusan vezetett el, rányomta bélyegét ezekre a döntésekre. El kell ismerni azonban, hogy ehhez hasonló vádaskodások sajnos időről időre még mindig előfordulnak mind a jugoszláv, mind pedig a szovjet sajtóban, országaink akkori kapcsolatának jól ismert következményeként. A magunk részéről lépéseket teszünk, hogy biztosítsuk a kérdés Jugoszláviára vonatkozó részének tisztázását a szovjet sajtóban, újságokban, könyvekben.

Teljesen tisztában vagyunk azzal, hogy az elmúlt években felgyülemlett bizalmatlanság és sérelmek nem orvosolhatóak rögtön. De ezzel egyidejűleg szilárdan meg vagyunk győződve arról, hogy a kölcsönös jó akarat megléte és az egyenlőségen alapuló, kölcsönös előnyökkel járó kapcsolatok kialakítására való elszántság kinyilvánítása következtében a szovjet és jugoszláv emberek közeledésének ügye előre fog mozdulni, mert így követeli meg mindkét ország, a béke és a szocializmus ügye is.

Az SZKP KB Titkára

1954. szeptember 23.

Moszkva

N. Hruscsov

VI.

Nyikita Sz. Hruscsov, a Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) Központi Bizottsága (KB) első titkárának negyedik levele Titóhoz és a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége (JKSZ) Központi Bizottsága (KB) Végrehajtó Bizottságához¹

A JKSZ KB Végrehajtó Bizottságának
Tito elvtársnak

Fontosnak tarjuk informálni Önöket arról, hogy a *Történelmi Materializmus* című kiadvány (második kiadás), melyet a GOSZPOLITIZDAT² 1954 júniusában jelentetett meg, helytelenül került megszövegezésére. Az említett műben foglaltak ellentétesek az SZKP KB irányelveivel. Ezen könyvben a GOSZPOLITIZDAT és a szerkesztő figyelmetlenségének következtében az SZKP KB szándékaival ellentétesen a jugoszláv vezetésnek szóló provokáció jelent meg.

A SZKP KB megtárgyalta a *Történelmi Materializmus* c. kiadványban megjelent durva elírás kérdését, és megtette a szükséges lépéseket. Azok a személyek, akik az SZKP KB Jugoszláviával kapcsolatos publikációk irányelveinek megsértésért felelősek, méltó módon meg lesznek büntetve. Mellékelve megtalálják a határozat másolatát.³

Reményünket fejezzük ki, hogy a *Történelmi Materializmus* c. kiadvány ügyét Önök megértéssel fogják kezelni, és lényegtelen félreértésnek ítélik majd meg.

Az SZKP KB Titkára
N. Hruscsov
1954. szeptember 27.
Moszkva

¹ CWIHP Bulletin 12–13.

² Politikai publikációk állami kiadója a Szovjetunióban.

³ A határozatot nem csatolta a fordító.

Turn in the Soviet–Yugoslavian relations. The Tito–Khrushchev Correspondence 1953–1954

The documents below – the two internal reports of the Foreign Ministry prepared by M. Zimianin in 1953 and in 1954, and the Tito–Khrushchev correspondence of 1954 – throw light on the changes in the Soviet–Yugoslav relations between May 1953 and October 1954.

After World War II, beyond liberating Yugoslavia, Tito and the partisan leadership had very strong influence in Albania and they wanted to annex Pirin- and Aegean-Macedonia, Istria with Trieste, South Carinthia, as well as smaller territories of southern Hungary. Tito was expecting soviet support, but he had to face reality that he would never get it, as Stalin didn't want to be confronted by western Powers just because of Yugoslavian territorial demands. The conflict only began with the article published in *Pravda* (29 I. 1948), which denounced the Balkan federation. Stalin expressed his dissatisfaction with Yugoslavian and Bulgarian leaders, scorning their independent policy; he also criticized the Yugoslav-Albanian cooperation, the support of the Greek insurgent army and the ideas of the Balkan-federation. The correspondence between the CC of the CPSU and the CC of CPY (III. 1948) led to the termination of all economic cooperation and diplomatic relations between Yugoslavia and the Soviet Union. The Yugoslav–Soviet relations changed only after the death of Stalin. V. M. Molotov received the Yugoslav chargé d'affaires (29 IV. 1953) and also at Molotov's initiative, diplomatic relations between the two countries were restored at ambassadorial levels. In spite of the diplomatic rapprochement, the arrival of Khrushchev's first letter shocked Tito. The Khrushchev–Tito letters (between 22 VI. and 27 IX. 1954) had important implications: Firstly, the letters established relations between Yugoslavia and the Soviet Union for the first time since 1948. Secondly, it specified the way the relationship should be normalized: the process should be gradual and limited to governmental levels. Thirdly, the correspondence prepared Khrushchev's historic visit to Belgrade (V. 1955). Fourthly, the letters indicated the development of a conflict that had existed since 1948, which could easily have caused a military conflict between Eastern and Western Europe. Fifthly, Khrushchev's initiative concerning the Yugoslav–Soviet normalization helped to strengthen Tito's position in the final round of the Balkan Pact negotiations. Due to the Soviet diplomatic openness, Tito could strengthen Yugoslavia's neutral position between the East and the West, in spite of the fact that Yugoslavia, Greece and Turkey formed the Balkan Pact in 1954. In the long run, this neutral position offered the strategy of equidistance from both blocs, thus from the „non-commitment” Tito could attain the founding of the Non-Aligned Movement in 1961.

A tördelést a JATEPRINT,
a Bölcsészettudományi Kar Kiadványszerkesztősége végezte
WordPerfect 8 kiadványszerkesztő programmal.



Kiadja a JATEPress
6722 Szeged, Pectőfi Sándor sugárút 30–34.
<http://www.jate.u-szeged.hu/jatepress/>

Felelős kiadó: Dr. Pándi Lajos egyetemi docens
Felelős vezető: Szőnyi Etelka kiadói főszerkesztő
Méret: A/5, példányszám: 300, munkaszám: 76/2005.

1996

26. A jeruzsálemi Szent János Lovagrend regulája. [Homonnai Sarolta, Hunyadi Zsolt]
27. Az amerikai alkotmányozási vita: a föderalisták írásából (1787–1788). [Berkes Tímea]
28. Források a németek Szovjetunióba történő kitelepítéséről Közép-Kelet-Európából (1945–1953). [Köteles Péter]
29. Turgot: Levelek a toleranciáról. [Balázs Péter]

1997

30. Európai nemzeti kisebbségek kongresszusainak határozatai (1925–1937). [Eiler Ferenc]
31. Vikingek az angolszász krónikában. [Rimaszombati Károly] (*elfogyott*)
32. Gildas: Britannia romlásáról. [Novák Veronika] (*elfogyott*)

1998

33. AZ 1904-es szerb–bolgár szerződések. [Horváth Krisztián]
34. A Bayeux-i faliszőnyeg. [Jóhárt Júlia, Varga Vanda Éva] (a 18. sz. utányomása + színes melléklet) (*elfogyott*)
35. Szultáni fermán a Bolgár exarchátus megalapításáról. (1870. febr. 28.). [Horváth Krisztián]
36. A fiatal Napóleon írásai Korzikáról. [Jókai Rita]
37. Esztergom 1595-ös visszavétele a napi jelentések tükrében. [Bagi Zoltán Péter, Szász Géza]
38. Ausztria határai (Saint-Germain 1919. szept. 10.). [Eveli Péter, Dobos Erzsébet]
39. Tervezet a kereszténység leendő békéjéről (Podjebrád-béketervezet, 1464). [Karát Tamás]
40. Törvény Skócia lefegyverzéséről (1746). [Fejér Ingrid]

1999

41. Az 1902-es orosz–bolgár katonai konvenció. [Horváth Krisztián]
42. Szemelvények Aeneas Sylvius Piccolomini „Európa” c. művéből. [Nótári Tamás]
43. Marcus Tullius Cicero M. Caelius védelmében mondott beszéde. [Nótári Tamás]

2000

44. „A Népszövetség halála”. Dokumentumok az olasz–etióp konfliktus történetéből (1935–1936). [Szélinger Balázs]
45. A szudétánemet kérdés a második világháborúban (Edvard Beneš és Wenzel Jaksch levelezése 1939–1943). [Kasza Péter]
46. Načertanije (A szerb nemzeti és külpolitika titkos dokumentuma, 1844). [Szajcsán Éva]
47. Juan Donoso Cortés: Értekezések. [Bán Mónika]
48. Napóleon trianoni dekrétuma az Illír Tartományok megszervezéséről. (1809. dec. 25.) [Pándi Eszter]
49. Dokumentumok az 1911–1912-es olasz–török háborúból. [Horváth Krisztián]

2001

50. Mary Rowlandson fogságának és szabadulásának elbeszélése. [Zámbó Ildikó]
51. Marcus Tullius Cicero Q. Ligarius érdekében mondott beszéde. [Nótári Tamás]
52. Békeszerződés az Egyesült Államok és Mexikó között (1848). [Kökény Andrea]
53. Navigatio Sancti Brendani Abbatis * Szt. Brendan apát tengeri utazása. [Majorossy Judit]

2002

54. Az 1930-as görög–török barátsági és semlegességi szerződés. [Balogh Ádám]
55. John F. Kennedy és Nyikita Sz. Hruscsov levelezése a kubai rakétaválság alatt. [Simon Ágnes, Simon Eszter]
56. Korzika 1755-ös és 1794-es alkotmánya. [Tandori Mária]
57. Jugoszlávia külpolitikai dilemmája 1940-ben. [Tóth-Szenesi Attila, Szajcsán Éva]
58. Állam – Szent Unió – Skizma. [Kovács Kálmán Árpád]

2003

59. Három középkori germán törvénykönyv. [Huszár Edit]
60. Az első világháború és a spanyol semlegesség. [Pallagi Mária]
61. Edvard Beneš: Az osztrák probléma és a cseh kérdés. [Gulyás László, Halmos Tamás]
62. Johann Martin Honigberger: Napkeleti gyümölcsök. [Buczkó Zsuzsanna]

2004

63. Zsebkalauz Németországhoz. [Kovács Melinda, Szilárd Balázs]
64. Sztálin és Tito moszkvai titkos találkozása. 1948. február 10. [Vukman Péter]
65. Olasz–spanyol kapcsolatok a második világháború idején. [Katona Eszter]

2005

66. A konstantinápolyi egyezmény (1800. ápr. 1.) és Ali pasa levélváltása a Jón-szigetek kormányzójával (1807–1808). [Szász Erzsébet]
67. Szemelvények Zsigmond lengyel herceg budai számadásából. [Horogszegi Zoltán, Rábai Krisztina]
68. Hydatius: Chronica (379–469). [Széll Gábor]
69. Magyar források a finn–szovjet téli háborúhoz. 1939. nov. 30.–1940. márc. 12. [Vámos Barbara]
70. A szovjet–jugoszláv konfliktus története a források tükrében (1948 február–1949 november). [Vukman Péter]
71. Az 1945-ös szovjet atomkémkedés dokumentumok tükrében. [Cora Zoltán]
72. Hruscsov–Tito levélváltás 1954. [Ifj. Prohászka Géza]